

A CSALÁD INTÉZMÉNYE ÉS A KIVETKÖZÉS FOLYAMATÁNAK KAPCSOLATA KISKÖRÖSÖN

Kiskőrös a török időszakot követő, az ország nagy részét érintő népmozgások második szakaszában, 1718-ban települt újjá a földbirtokos Wattay család irányításával. A hithű, evangélikus vallását gyakorló testvérpár – Wattay János és Wattay István – kezdeményezésére protestáns, többségében szlovák, kisebb részben magyar ajkú telepesek érkeztek közép- és nyugatszlovák területekről a jobb élet reményében.¹ A letelepedés után folyamatosan változott a magyar és a szlovák nyelvi-kulturális rendszer dominanciája, végül az akkulturációs folyamatok hatására a magyar érvényesült erőteljesebben: a szlovákság először kétnyelvűvé vált, majd a 20. század közepére asszimilálódott.² Noha napjainkban már a magyar nyelvhasználat a természetes, a közösség máig megőrizte szlovák identitását, evangélikus vallását, a legidősebbek a viseletüket.

A betelepült lakosság helyben, Kiskőrösön alakította ki azt a saját ízlését tükröző bőszyknys viseletet, amire a felhasznált alapanyagok, szabásformák, díszítmények tekintetében hatással voltak a környékbeli területek, így Kecel, Kalocsa, a Sárköz és a Bácska öltözködési jellemzői.³ A továbbiakban a *kiskőrösi viselet* és a *kiskőrösi parasztviselet* kifejezéseket használom, utalva arra, hogy tárgyam új stílusú, alföldi viseletcsoportként határozható meg.⁴

1 Kibocsátó vármegyék: Árva, Hont, Gömör, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Sáros, Turóc, Zemplén

2 A nyelvi és kulturális változásokat röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy a kezdetben egyes ajkú lakosság egy-két generáció alatt elszlovákosodott, még a környező mezővárosokból érkező iparosok is megtanulták a többségi parasztság nyelvét. A fuvarozás, a széles piaci-kereskedelmi kapcsolatok, idénymunka és a katonai szolgálat miatt természetes igény formálódott a magyar nyelv elsajátítására. Ugyan az 1880-90-es évekre az iskolai oktatás és az evangélikus egyház is kétnyelvű lett, egészen az első világháborúig szokás volt magyar szóra a környező településekre adni a kiskőrösi gyerekeket. Az egyházon belül egészen 1948-ig megtalálható volt a nyelvi dualitás, amit a szlovák nyelv további értékvesztése változtatott ismét egynyelvű, magyarrá. Bővebben: GYIVICSÁN 1984; 1985.

3 FLÓRIÁN 2005. 236-242.

4 Maguk a kiskőrösiek sem szlovák viseletnek, hanem kiskőrösi viseletnek tartják öltözetüket, amelyben a magyarországi szlovákságra jellemző erős lokális identitás fejeződik ki.

Előadásomban a kivetkőzés folyamatát⁵ nem öltözködéstörténeti szempontból, hanem a család szemszögéből vizsgálom, egyben mellőzöm az öltözködési rendszer bemutatását, nemek és korszakok szerinti változatait. A kutatás területe Kiskőrös város és a közigazgatásilag hozzá tartozó, ám területileg elkülönülő Erdőtelek, korábbi nevén Zahora, valamint Felsőcebe.⁶ A hagyományos népviselet elhagyása utáni ruházatot *szűkruha*, *iparos ruha*, *iparosos viselet* megnevezéssel jelölöm, mint ahogyan azt adatközlőim is teszik.

A vizsgálat során abból indultam ki, hogy a népi kultúra összes szegmensének fenntartása és átörökítése mindig is a családon belül történt. A ruházatkódással kapcsolatban ez volt a viseletbe való belenevelődés, az íratlan szabályok elsajátításának helyszíne, a közösségi kontrollt is a családok, elsősorban az idősebb generáció gyakorolta.

A kizárólag visszaemlékezésre, egyéni életutakra épülő kutatás során⁷ a következő kérdésekre kerestem a választ: Időben mikorra tehető a kivetkőzés Kiskőrösön? Milyen okok húzódtak meg mögötte? Mely korosztály és társadalmi réteg szakított elsőként a generációkra visszanyúló öltözködési renddel? Milyen volt a kivetkőzött egyén családon belüli, majd tágabb közösségi megítélése a hagyomány megtörése után? Jelentett-e visszatartó erőt a család, és ha igen, akkor annak mely tagja, tagjai? Melyek voltak a viseletmegtartás okai? Végül: Hogyan viszonyultak a kivetkőzöttek az egyre inkább kisebbségbe kerülő hagyományörzőkhöz?

A népviselet elhagyásának három korszakát különbözteti meg a szakirodalom: az első az 1920-30-as évek, a második az 1950-es, az utolsó az 1960-as évek időszaka.⁸

5 Kivetkőzés: A *kivetkőzés*, *kiöltözés*, *viseletelhagyás*, *átöltözés* terminussal jelölt folyamat tulajdonképpen a 18. századtól induló, a 19. század derekán bővülő, kiszínesedő, a felsőbb rétegek újításait és a gyáripar termékeit egyre gyakrabban beépítő paraszti öltözet nagy ívének lezárása. Olyan társadalmi, gazdasági, élet- és szemléletmódbeli változások húzódnak meg mögötte, amire egy-egy közösség már képtelen rugalmasan reagálni, az új előretörése olyan erőteljes és sok irányból ható, hogy megbontja az addig stabil hagyományos rendszereket. Amíg a 19. században már folyamatosan megjelenő divatlapok, a városi-polgári finomabb úri ízlés jelenléte, az új alapanyagok ellenére a változás üteme lassú volt, addig a paraszti öltözet képes volt hozzá idomulni, a saját képére formálni és beépíteni az újdonságokat. Gáborján Alice hívta fel a figyelmet arra, hogy a *kivetkőzés* paradox módon a népviseletek 19. századi virágzásával kezdődött el. Az akkor meginduló polgárosodásra kétféleképpen reagáltak a paraszti közösségek. Az egyik út a viselet kiszínesedése, kivirágzása, a díszes, drágább anyagok alkalmazása volt, a másik pedig a viselet teljes elhagyása. Előbbi a paraszti öntudat megerősítését, utóbbi a tőle való teljes elfordulást és a városi, polgári életmód felvételét jelentette. A kiskőrösi viselet az előbbi jellemzőket viseli magán. Tanulmányomnak nem célja, hogy kitérjek a jelenség néprajzi szakirodalomban meglévő eltérő megítélésére. Ehhez lásd: FÉL 1942, GÁBORJÁN 1976, 1987, FÜLEMILE 1991.

6 Erdőtelek 6 km-re fekszik Kiskőröstől, azzal műút köti össze. Csupán ez a távolság is elég volt ahhoz, hogy az itt élők öltözködésére kevésbé hasson a városiasodás, így egy archaikusabb forma őrződött meg.

7 A mintavétel nem reprezentatív, hiszen mindösszesen 17 kiskőrösi adatközlővel készítettem interjúkat. Beszélgetőtársaim kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy mindannyian kötődjenek a viselethez, így a) ma is viseletben járnak; b) lányként, fiatalasszonyként bőszoknyások voltak, de már kivetkőztek; c) már fiatalon szűkruhások voltak, de napjainkban a Kiskőrösi Szlovák Nemzetiségi Népdalkör és Citerazenekar aktív tagjaiként állandó kapcsolatban vannak a viseletkultúrával.

Az adatközlőktől származó idézetek dőlt betűvel szerepelnek a szövegben.

8 FÜLEMILE 1991. 52-55.

A kiskőrösi viselet esetén az első periódusban és az azt követő évtizedben még csak az öltözködési rendszer nagyfokú változásáról, bővüléséről beszélhetünk, sőt, éppen akkor teljesedett ki a parasztviselet, akkor érte el leglátványosabb alakját, leggazdagabb szemiotikai rendszerét. A kivetkőzésre egy generáció múlva, az 1950-es évek végén és az 1960-as években került sor. A parasztcsaládok és az egyének akkor döntöttek arról, hogy kitartanak-e mellette, vagy elhagyják és *városiasan, iparososan, úriasan* járnak tovább. A folyamat kizárólag a nőket érintette, hiszen a náluk jóval mobilabb férfiak ruházata a katonaság, illetve a városi munkavállalás hatására már az első világháború idején polgárosult.⁹

A fentiekben utaltam rá, hogy a kiskőrösi viselet az 1920-1930-as években kiteljesedett, ugyanakkor ez az az időszak, amikor a kivetkőzés gondolata is – igaz, még csak szórványosan – megfogalmazódott.¹⁰ Ezután azonban alig egy emberöltő múlva rendkívül gyorsan megtörtént a viselet elhagyása, amint azt a következő, szemléletes adat is bizonyítja. Az 1932-ben a 84 konfirmáló lány közül még csak 8-at öltöztettek föl iparososan, 76 bőszojnyát kapott; 1954 tavaszán 64 lány közül már csak hárman öltöztek viseletbe az istentiszteleten, a többiek polgári ruhát öltöttek. Egy 1957-es adat szerint a 99 konfirmálóból 97 volt lány, *de csak egy volt szalagban*, vagyis egyetlen lánynak varrattak hófehér *oblekot*.¹¹ Őt az akkori lelkész, dr. Murányi László *elveszett juh*nak titulálta, utalva ezzel a viselet és a polgári ruházat fiatal korosztályra jellemző megfordult arányára.

A fenti adatok alapján helytálló az adatközlők folyamatra használt *futótűz, lavinaszerű, máról holnapra* megfogalmazása, hiszen a kivetkőzés rendkívül gyorsan végbement, és ha nem is volt teljes körű, egyetlen családot sem hagyott érintetlenül.

A kiváltó okok főként a városiasodásban és a világháború utáni általános szegénységben keresendők. Ezekhez járult hozzá a nők szerepének családon belüli megváltozása; az állami gazdaságokban, valamint a helyi és a távolabbi gyárakban való munkavállalása; a lányok magasabb iskolázottsága. Ezek a tények valóban lehetetlenné tették a viselet magtartását. Ám a praktikumra, kényelemre, egészségügyi okokra, exogám házasságokra, az alapanyagváltásra – illetve hiányra való hivatkozás mögött nem valódi kiváltó okokat, hanem megváltozott szemléletet sejtünk, amire a fentiek csak ráreagáltak, erősítették azt. A viselet korábban is kényelmetlen volt, meleg volt, drága volt, korábban is rengeteg munkával lehetett csak rendben tartani, tisztítani, hosszabb-rövidebb ideig tartó anyaghiány évtizedekkel ezelőtt is felmerült, a közösség azonban mindig talált megoldást, áthidalta a problémákat, mert meg akarta tartani viseletét.¹² Amikor az 1950-60-as években nem lehetett fehér, helyi elnevezéssel *organtin* és *grenadin* anyagot venni, akkor a még viseletben maradók madeirából varrattak nyári, fiataloknak

9 Vö. FÜLEMILE 1991. 51.

10 Polgárosultabb vidékeken a kivetkőzés ekkorra már tömegessé vált. Vö. FÜLEMILE 1991. 52.

11 Oblek: Egy rend ruha, amelyben a szoknya, a blúz és a kötény is ugyanabból a kelméből készül.

12 Aki akarta, az új alapanyagokat is be tudta illeszteni a régi viseletbe. Erre hoz szép példát Tötszegi Tekla a mérái viselet bemutatásakor: a leráncolhatatlan, műszálás, újfajta anyagból varrt szoknyák még annak ellenére is részévé váltak a kalotaszegi viseletnek, hogy a gótikus, karcsú szilуетt helyett jóval szélesebbnek mutatták a női testet. A szétálló szoknyákat *széjjelszoknya*, *széjjelfersing*, *terülfersing*, *repülős fersing* névvel különböztették meg a többitől. TÖTSZEGI 2009. 314.

való ruhát. A hímzett szövetek helyét a Bácskából hozott borotvált bársonyok, az ún. *bácskai* kelmék vették át. Amikor nem lehetett szép *kázmért* vásárolni, akkor Csehszlovákiából hozattak, vagy maguk mentek érte, és még akkor is megvették, ha az anyag minőségben és színösszeállításban elmaradt a korábban megszokottól. A hagyományos öltözködési rendszer ellenében, illetve a kivetkőzés mellett akkor szaporodtak meg az érvek, okok, amikor a hagyomány, a közösségi szabályozás rendszere kezdett megbomlani.

Onnantól kezdve, hogy a praktikumra, kényelemre hivatkozva sok asszony otthoni vagy szőlőmunkához *iparososan volt*, és csak a külvilág számára, piacra, boltba, ünnepre, templomba, lakodalomba öltözött föl, a viselet sorsa megpecsételődött. Szintén erre a visszas helyzetre példa, hogy az 1950-es évektől mind gyakrabban előfordult, hogy a menyasszony a parasztruhához nem a hagyományos művirág koszorút tette a fejére, hanem fátyolban esküdött, lábán szandált viselt.

A kiskőrösi nők életében két olyan esemény volt, amikor eldőlt későbbi öltözködésük sorsa. A lányok a konfirmációra, 12-14 éves korukban kaptak először *szoknyát*, vagyis a viseletet, előtte kötényruhában, *zobonyban* jártak. Akit ekkor *beöltöztettek*, az évekig, általában menyecske korában is viseletben maradt. Ám aki ekkor szűkruhát kapott, az már soha nem járt viseletben. A másik vízválasztó a házasságkötés és a menyecskekor volt. A bősoknyás lányok általában viseletben mentek férjhez, de sokan az első gyermekük születése után *átöltöztek*. A legtöbben a férjük nyomatékos kérésének engedelmesskedtek. „*Azt mondta, hogy parasztruhában nem mehetek el vele még a templomba se.*”

A fiatalasszonyok ekkor két értékrend határára kerültek. Egyik oldalon ott volt a hagyományokhoz jobban ragaszkodó szülők, az idősebb generáció nyomása, a másikon viszont a haladóbb szellemiségű férj, aki megkövetelte a váltást. De nemcsak a férjek, hanem az udvarlók is szorgalmazták a viseletelhagyást. Míg a kivetkőzési hullám kezdetén a legények nehezen fogadták el a lányok döntését, úgy érezték, hogy azok *meggyalázták a bőruhát*, és a vasárnapi sétán nem kérték föl a szűkruhásokat, addig pár év múlva már *nem álltak szóba parasztlánnyal, lenézték a bőruhásokat*, iparos vagy hivatalnok estén a *rang nem engedte a bősoknyát*. A szűkruhások hamarosan *kapósabban lettek*.

A kivetközők általában 30 év alatti menyecskék voltak. Aki e fölött is viseletben maradt, az az esetek többségében soha nem vált meg tőle, nem keresett okot, alkalmat rá, nem panaszkodott a kényelmetlensége miatt, vagy azért, mert sok vele a munka. Aki benne maradt, „*az szerette, a viláért sem vált volna meg tőle. Így szoktuk meg, ez a természetes, de nem a legkényelmesebb*” – mondták.

Társadalmi rang, vagyon alapján a szegényebb és a gazdagabb réteg egyaránt fölléphetett kezdeményezőként, de a két csoportot más motiválta.

Módosabb családoknál a divatkövetés volt az elsődleges szempont, hiszen a divatot mindig is a település első lányai vitték. Ők voltak azok, akiket könnyebben engedtek a szülők tovább tanulni, jobban megengedhették maguknak az egész ruhatár lecserélését.

Azoknál a családoknál, ahol summás- vagy részes munkára kényszerültek a lányok, hogy megkeressék a kelengyéjükhez szükséges összeget, természetes módon támadt igény a kivetkőzésre, ám ők voltak azok is, akik távolabbi vidékek öltözködési szokásait megismerve az új divat és az újítások bevezetői voltak.¹³

A tehetősek kivetkőzésével a kevésbé módosak olcsóbban juthattak hozzá a használt, de nagy értékű ruhadarabokhoz, egész ruhatárhoz, így – ha rövid időre is – tovább éltek, konzerválták a viseletet.

A fentiekből rögtön adódik a kérdés, hogy a gazdasági okokon kívül más tényezőkkel is számolnunk kell-e. Léven exogám település, Kiskőrösnek korán, már az 1700-as évek végén is kiterjedt családi kapcsolatai voltak a környező falvakkal. A házassági kötelékek a későbbiekben is fontos szerepet játszottak a mezőváros kultúrájában, az 1950-es évektől pedig fokozottan érvényesültek. Ha más településre ment a lány férjhez, akkor elhagyta a saját ruháját, de nem vette át a helyi hagyományt, hanem városiasan öltözött tovább.¹⁴ Visszaemlékezések szerint Kiskőrösön az első kivetkőző a szomszédos Soltvadkertre ment férjhez, és a lakodalom után nem vett föl többé bőszoknyát. Hasonló volt a helyzet, ha a lány iparoshoz vagy tisztségviselőhöz ment feleségül. Ilyenkor a társadalmi presztízs nem engedte a parasztruhat, a későbbiekben a gyorsan változó városi divat szerint öltözött.

A hagyományos nemi szerepek, valamint a családfő feladatkörének ismeretében a kutatás elején egyértelműen arra számítottam, hogy adatközlőim majd az édesapát jelölik meg annak a személynek, akinek beleszólása volt ebbe a kérdésbe. A tizenhét adatközlőből azonban csak egynél jelentett visszatartó erőt az apai szigor. *„Lánykoromban már ki akartam vetkőzni, de édesapám nem engedte. Azt mondta, hogy már bevásároltam, megvanak a ruhák, most már nem lehet. Sokat ríttam miatta.”* A többi család esetében azonban az apa szinte egyáltalán nem foglalkozott ruházatkódási kérdésekkel, ami az asszony nép, különösen az édesanya feladata és gondja volt. Ebben a kérdésben tehát az édesanya vette át a szabályozó szerepkört, de már ő sem parancsolhatott fiatalasszony lányának. *„A lánynak férjhez menetele után nem parancsolt az apja.”* *„Főleg az édesanyák rosszul fogadták, próbálták tiltani. Velem két hónapig nem beszélt anyám, pedig egy házban laktunk. Úgy megharagudott. De a legfájóbb az volt, amikor a hajamat levágattam.”* *„Az idősek, főleg az édesanyák nagyon nehezen törődtek bele. Kiközösítették a fiatalasszonyt, volt olyan, hogy úgy megharagudtak rá, hogy nem hívták meg lakodalomba.”* *„Én nem akartam bőszoknyás lenni, ezért anyám nem engedett tovább tanulni. Anyám nagyon akart bőszoknyás lányt csinálni. 14 évesen konfirmáltam, akkor beöltöztetett.”*

Azok a lányok, akik az anyai tiltás ellenére mégis kivetköztek, a továbbiakban nem számíthattak édesanyjuk segítségére az öltözködésben. *„Anyám azt mondta, hogy ő nem vesz nekem másikat, hogy ő nem fog egy panyicskával (úrino) együtt dolgozni.”* *„Egy barátnőmnek azt mondta az édesanyja, hogy ha ki akarsz vetkőzni, add el a ruháidat, akkor vehetsz másikat.”*

13 Vö. GERGELY 1978. 244.

14 Vö. RAJ 1993. 67.

Az édesanyák azon túl, hogy ösztönösen ragaszkodtak a hagyományos ruházathoz, tiltásukkal gazdasági érdekeket is érvényesítettek. Félítették azt a nagy értéket és a sok befektetett munkát, ami egy kelengye kiállításához szükséges volt. Az egész életre szóló házi textíliák és viseletdarabok összeállításban a lány mellett ugyanis az édesanya és a lánytestvérek is nagy részt vállaltak, így az egyén döntése a család több tagjának erőfeszítését is figyelmen kívül hagyta. A paraszti mentalitással ellentétes volt, hogy a menyecske nem ezt használta, hanem *elpazarolta*.

Az első kivetkőzőket egyértelműen negatívan ítélték meg, tettük kivívta a család, tágabban a közösség rosszsallását. Erre több példát tudunk a néprajzi irodalomból. Martoson könnyelműnek nevezték őket. *„Rendes, jó lány nem fordítja el a viseletét, ha csak erre nincs valami fontos oka (...) Általában a könnyelműek fordítják el a viseletüket.”*¹⁵ Nógrád megyében úgy mondták, hogy *„azok fordítják át a viseletet, a szegények, akik nem bírnak ruhát venni, mi meg bírunk.”*¹⁶ Kiskőrösön egyenesen *kurvának, úrinőnek, kényesnek, lepiskának tartották a lányt. „Anyám azt mondta, hogy ő nem fog egy panyicskával együtt dolgozni. (...) Mi ez a slafrok rajtad? – kérdezte anyám.” „Az öregek azt mondták, hogy tag vízerás opica.”*¹⁷ *„Még a pap is megszólta őket.”*

A hagyománytörést kezdetben tehát minden esetben a rossz erkölcsökkel kapcsolták össze még akkor is, ha erre valójában egyáltalán nem volt ok.

E változások mögött ugyanis a régi és az új értékrend feszült egymásnak, az újításra, modernizálásra való törekvés és a hagyomány megtartó erejének ellentétét látjuk. A gyermekek és a szülők generációja merőben más normarendszert képviselt. A paraszti közösségben, ahol a legtöbb dolog a külvilág szeme láttára, sőt, egyenesen a külvilág kedvéért zajlott, a család későbbi megítélése szempontjából lényeges kérdés volt, hogy engednek-e a lánynak, vagy erővel rákényszerítik saját értékrendjüket. A családok ugyanis minden esetben arra törekedtek, hogy fenntartsák és átörökítsék közösségen belüli presztízsjüket, kivívott tekintélyüket. Az pedig – különösen kezdetben – nem vetett jó fényt a családra, ha a lányok, menyecskék nem az elvárt normarendszert követték egy olyan szembe-tűnő területen, mint az öltözködés. Ennek tudatában sok lány csak a barátnőivel összebeszélve, egymást védve és erősítve merte megtenni ezt a lépést.

Attól kezdve azonban, hogy számosan, egész rétegek öltöztek át, a közösség nem ítéltkeztet olyan szigorúan, inkább elfogadta a tényt. *„Nagy volt a szegénység, aztán mindenki belenyugodott. Az idősök azért megjegyezték, hogy szebb voltál úgy.”*

A kivetkőzöttel ellentétben szép számmal voltak olyanok, akik továbbra is hagyományosan öltözködtek. Hosszú távon azonban csak megőrizni tudták a ruházatot, nem újították, nem gazdagították tovább. Így a ruhatárak beszűkültek, elveszett a rugalmasságra és újításra való szándék.

A viselet megtartása is szubjektív, tudatos döntés volt. Ezt tartották szépnek, ebben érezték jól magukat, el sem tudtak képzelni másfajta ruházatot. *„Mi már ebben maradunk.”*

15 FÉL 1942. 120.

16 FLÓRIÁN 2000. 167.

17 Vagyis úgy nézel ki, mint egy majom.

Kiskőrösön van példa az alkalomszerű, illetve a teljes visszaöltözésre is.¹⁸ Az otthon, munkában, hétköznap viselt szűkruhát lakodalomra, egyházi és családi nagyünnepen parasztruhára cserélik. A két öltözet teljesen elkülönül egymástól, a viselő egészen máshogy viselkedik bennük, járása, tartása, viselkedése is más. Azok az asszonyok, akik levágatták hosszú hajukat, viseletbe öltözve kontyot vesznek, amit ugyan ki kell tömni, hiszen hiányzik alóla a haj, mégis így lesz teljes az öltözet. „*Szoknya nélkül nem tudunk meglenni.*” – mondogatják.

A teljes visszaöltözésre kevés példa van, és azok is inkább az egészségi állapottal függnek össze. Egyik adatközlőm a szülés után orvosi utasításra kénytelen volt egy időre elhagyni a bősoknyát, de nagyon várta, hogy ismét visszavehesse. „*A férjem azt mondta, hogy neki ünnep lesz, ha felöltözök.*”

Azok, akik az '50-60-as években viseletben maradtak, életük végéig megtartották parasztos öltözetüket. Jellemző módon azonban ez csak a közép- és idősebb generációra igaz. Napjainkban csak a legidősebb, a nyolcvan évnél idősebb korosztály jár bősoknyában.

A kivetkőzés után felbomlottak az egyéni, családi ruhatárak, tudomásom szerint nem volt olyan asszony, aki az összes ruháját megtartotta volna. A viseleti darabok sajátos életet kezdtek el élni, nemcsak közösségen belül vándoroltak, cseréltek gazdát, hanem távolabbi területekre is eljutottak, oda, ahol még élő volt a viselet.¹⁹ A saját ruhákat a kiskőrösi hetipiacon árulták, *elvitték háztól*, vagy gyűjtők, táncsoportok által elkerültek a városból. A ruhák eladásának első hulláma közvetlenül a kivetkőzés után megtörtént, hiszen az értük kapott összegből vásárolták az első szűkruhákat. A második hullám az 1970-80-as évekre esik, amikor a táncsoportok, hagyományörző együttesek fölvásárolták a még meglévő darabokat. A helybeliek könnyen túladtak a ruháikon, ekkor nem volt értékük, otthon csak útban voltak. Jobb esetben áron alul eladták, sokszor azonban egyszerűen eltűzelték. Sajnos nem egyedi jelenség, hogy a nagy becsben tartott, drága ruhadarabok értékét nem ismerték a viselő halála után az örökösök, így fillérekért odaadták, csak hogy megszabaduljanak tőlük.

Napjainkban már annyira kevés és jó állapotú eredeti ruha van az idős asszonyok tulajdonában, hogy a viselet ismét felértékelődött. Ha sikerül még valakitől vásárolni, akkor azt csak magas áron lehet.²⁰ Aki ma teljes öltözetet szeretne összeállítani, annak számolnia kell azzal, hogy a fiatalos, világos darabokhoz és a korábbi rangos kelmékhez egyszerűen lehetetlen hozzájutni.

Adatközlőim nem emlékeznek olyan esetre, amikor hátrányt jelentett volna számukra a viseletük. Az 1960-as évek után a közösség a kivetkőzés és a viselet megtartásának tényét egyaránt elfogadta, ahhoz sem pozitív, sem negatív ítéletet nem társított.

Napjainkban az egész városban mindösszesen 11 bősoknyás idős asszonyt sikerült összeszámlálni. Öltözködésükkel ők kuriózumnak számítanak, a fiatalok

18 A visszaöltözésre Péterbenze Anikó hoz szép példát Zsámbokról. PÉTERBENCZE 1990.

19 FÜLEMILE 1991. 60.

20 Egy nemrég elhunyt idős asszony egy rend ünnepi öltözetéért még életében 100 000 Ft-ot kért. Azóta az egész ruhatára elkelt, elvitték Kiskőrösről.

ugyanúgy megnézik-megcsodálják őket, mint néhány évtizeddel korábban az első kivetkőzőket. Az utolsó bőszyoknyások – noha amíg egészségük engedi, nem öltöznek át – néha kényelmetlenül érzik magukat a ruházatuk miatt.

A viseletelhagyás folyamatáról összefoglalva elmondhatjuk, hogy mivel legnagyobb arányban a lányok és a menyecskék vetkőztek ki, a meglévő viseletből eltűnt a szín, a pompa, a középkorú és az idős asszonyok ruházata kötelezően elsötétedett, dísztelenné vált. Ezzel párhuzamosan hamarosan megszűnt a viselet kommunikációs feladata is, többé már nem hordoz többjelentést a közösség számára.²¹ Kiskőrösön az 1950-es évek eleje az az utolsó időszak, amíg a funkcióját még nem veszttett, teljes viseleti rendszer meglétéről beszélhetünk.

A fentiekben vázolt folyamatot nagyon szépen sűriti az a 2006-ban készűlt fotó, amit egyik kedves adatközlőmtől kaptam. A kép jobb oldalán a legidősebb testvér, Benyík Erzsébet (1928) látható, aki ma is bőszyoknyás; a baloldalon fekete viseletben az idősebb hűga, Benyík Mária (1932), aki csak nagyűnnepekre ölti fel a viseletet, köznapon szűkruhában jár; középben pedig a legfiatalabb testvér, Benyík Zsuzsanna (1939), aki csak lánykorában volt bőszyoknyás, asszonykorában már nem öltött viseletet.

21 B. Szűcs 2001.

Irodalom

FÉL Edit

1942 A női ruházkodás Martoson. *Néprajzi Értesítő* XXXIV. 93-140.

FLÓRIÁN Mária

2000 Parasztviselet. In: KAPROS Márta (szerk.): *Nógrád megye népművészete. Népművészeti örökségünk*. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Balassagyarmat, 112-184.

2005 A kiskőrösi gúnya. *Ethno-Lore* XXII. 223-256.

FÜLEMILE Ágnes

1991 Megfigyelések a paraszti női viselet változásához Magyarországon az I. világháborútól napjainkig. *Ethnographia* CII. 50-77.

GÁBORJÁN Alice

1976 Magyar népviseletek. Kísérlet egy összefoglalásra. *Néprajzi Értesítő* LVIII. 3-92.

1987 Kivetkőzés. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.) *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 224.

GERGELY Katalin

1978 Változások Varsány népviseletében. In: BODROGI Tibor (szerk.) *Varsány: Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához*. Budapest, 201-276.

GYIVICSÁN Anna

1984 A két kultúra kölcsönhatása a magyarországi szlovákoknál. A nyelvi és a kulturális értékrend alakulása Kiskőrösön. *Tiszatáj* 1984. 11. sz. 42-48.

1985 Az anyanyelv és kultúra értékrendjének változása a kiskőrösi szlovákoknál. In: GYIVICSÁN Anna – KOZMA Mihály – GYŐRI-NAGY Sándor – SZÁSZ János András: *A magyarországi nemzetiségek kulturális, tudati jellemzői*. Budapest, 9-57.

PÉTERBENCZE Anikó

1990 „Kecele, kacó, zsámboki matyó” – A női viselet változása Zsámbokon (1900-1990). *Életmód és Tradíció* 6. Budapest.

RAJ Rózsa

1993 Doroszló női viselete 1900-1990. *Néprajzi Látóhatár* 1993. 4. 52-69.

Szűcs Irén, B.

2001 A békési viselet. In: B. Szűcs Irén – S. TURCSÁNYI Ildikó: *Évszázadok viharában – Békés története és néprajza*. Békési Téka 17. Békés.

TÖTSZEGI Tekla

2009 *A mérai viselet változása a 20. században. A mérai viselet és kontextusai*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Adatközlők

Andriska Istvánné szül. Sziráczki Mária 1942
Báldi Sándorné szül. Turán Mária 1939
Barkóczi Jánosné szül. Aszódi Ilona 1944
Brada Sándorné szül. Oszlászki Erzsébet 1938
Dulai Györgyné szül. Kurucz Mária 1926
Dulai Józsefné szül. Ba Ilona 1941
Hlavács Istvánné szül. Albert Zsuzsanna 1930
Kovács Sándorné szül. Gyalog Zsuzsanna 1935
Kuti Pálné szül. Benyík Zsuzsanna 1939
Réti Jánosné szül. Blinszki Éva 1942
Kurucz Istvánné szül. Benyík Mária 1932
Maglódi Józsefné szül. Legéndi Mária 1935
Szentgyörgyi Józsefné szül. Ba Ilona 1930
Takács Antalné szül. Réti Zsuzsanna 1934
Turán Istvánné szül. Lengvári Mária 1941
Varga Pálné szül. Benyík Erzsébet 1928
Viczián Jánosné szül. Podobni Ilona 1923